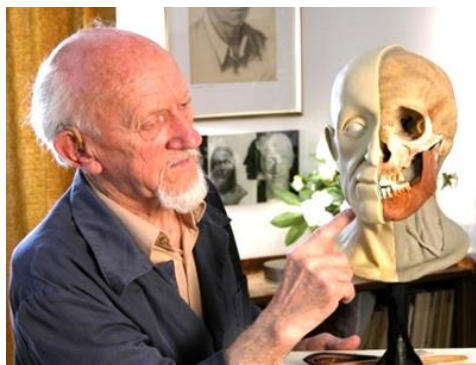

ÁRPÁS KÁROLY
(1926–2022)

Árpás Károly képzőművész, arcreekonstrukció készítő 1926. július 22-én született Várpalotán. Édesapja Árpás Károly, édesanyja Szabó Teréz, nővére Árpás Irén. Iskolái javát Veszprémben végezte. Elemi iskolái után fényképészetet, majd festészetet tanult. Munkásságát kezdettől fogva a sokoldalúság jellemezte. Kezdetben díszleteket festett a Veszprémi Petőfi Színháznak, sérült műveket restaurált és másolatokat készített, később műkereskedéssel is foglalkozott.

A II. világháborúban leventeként szolgált, majd Bajorországban amerikai hadifogságba került. Ez alatt az idő alatt sokféle munkát, többek között földmunkát kellett végeznie. Az akkor talált szürke agyagot formáztatta, Jézus és Mária szobrokat mintázott belőle, amelyeket egy német vendéglős családnál ételre cserélt.

A háború után a budapesti Ganz-gyárban volt szerelő, szabadidejében pedig oltárképet festett a pétfürdői templomban. A Csepel Műveknél metallografikusként (metallográfia: a fémek és ötvözetek anyagszerkezetének mikroszkopikus vizsgálatával, jellemzőivel és alkalmazásával foglalkozó tudományág) dolgozott, mellette a Képzőművészeti Főiskola esti munkástagozatán öt évet tanult grafikát és szobrászatot Olcsai Kis István és Barcsay Jenő mesterektől.

Anyagi egzisztenciájának megalapozása után családot alapított. 1951-ben feleségül vette Pánczél Zsófiát (Csákberényből). Közös gyermekük nem született, de együtt nevelték Zsófia első házasságából született három gyermekét (Lukács Józsefet, Pált és Lászlót). Miután mindhárom felnőtt fiú külföldre költözött, Pál fiát, a néhány hónapos Tibort örökbefogadták és édes gyermekükként nevelték (Árpás Tibor, 1956–2010). Tibornak három (Richárd, Levente és Dorottya), Lászlónak pedig három gyermeke (Gabriella, Eszter és Adrienn) született. Lakóhelyük évekig a Bakony varázslatos vidékén, Kerteskőn, egy Pénzesgyőr melletti tanyán volt. A család később a vadregényes természeti környezetből Veszprémbe, majd Bakonyoszlopra költözött.

A sokoldalú képzőművész – festő, restaurátor, grafikus, szobrász, autodidakta régész – 1959 júniusában a keszthelyi Balatoni Múzeum kiállítására megfestette egy afrikai vonatkozású dioráma háttérét. Az afrikai táj olyan szépen sikerült, hogy Sági Károly, az intézmény akkori igazgatója felkérte régészeti illusztrációk készítésére. Árpás Károly több mint 10 éven át rajzolta különböző régészeti feltárások leletanyagát, a teljes sírokat méretarányosan, a bennük lévő csontleleteket pedig anatómiai pontossággal megjelenítve.

A 60-as évek elején megbízást kapott a Magyarország Régészeti Topográfiája c. könyvsorozat rajzainak elkészítésére. Az első kötet Veszprém megye régészeti emlékeit térképezte fel (Bakay 1966). Sági Károly javaslatára a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének megbízásából 23 éven át, nyugdíjazásáig készítette a könyvsorozathoz a leletek, lelőhelyek méretarányos rajzait. Nyaranként ásatások rajzdokumentációit készítette (Szombathy 1978), különösen a sírokból előkerülő csontvázak és koponyák ragadták meg a figyelmét.

Az 1960-as évek végén, Kalicz Nándor aszódi ásatásán, egy 15 év körüli púpos fiú csontvázát rajzolva jött rá, hogy a csontváz és a koponya jellegükben is együvé tartoznak. Felfedezte, hogy a koponyán látszik a külső forma jellege, és szerette volna ezt valamiképp láthatóvá is tenni. A bizonyítás legjobb módjának a plasztikus helyreállítást tartotta. Az izmok, mirigyek, zsírpárnák, végül a bőr egymásra épülésének feltérképezéséhez orvosi lexikonokat és anatómiai albumokat tanulmányozott (Kaszt 2014).

Egykori tanára, Barcsay Jenő (1980) művészeti anatómiája alapján kísérletezésbe kezdett a fej teljes rekonstrukciójára. A szobrászat és a grafika terén jártas művész megállapította az izmok visszaépítésének sorrendjét. A munka közbeni teljes és folyamatos áttekinthetőség kedvéért csak a koponya egyik felén dolgozott, így a tisztán maradt csontok segítségével ellenőrizni tudta az anatómiai helyességet. Az arc és a koponya másik felét utólag, a természetes aszimmetria figyelembe vételével, átmásolással rakta fel. Minden munkájáról részletes dokumentációt is készített fázisfotókkal együtt, azért hogy a munkamenet és a módszer is bizonyítva legyen (Kaszt 2014).

Magyarországon az első tudományos arc-rekonstrukció Árpás Károly nevéhez fűződik. A Geraszimovéhoz hasonló (de mégis eltérő) módszerét 1968–69-ben kísérletezte ki, az akkorra már egy évtizednyi régészeti rajzoló tapasztalattal a háta mögött. Módszerének lényege, hogy az arc-rekonstrukció az anatómiai törvényszerűségek betartásával és a koponya egyedi jellemzői alapján épül fel (Kaszt 2014). Anatómiai szobrászi arc-rekonstrukciós módszerét először angol nyelven, a Stockholmi Egyetem tudományos folyóiratában, az Ossa-ban közzétették (Sjøvold 1981). Elmondása szerint, csak később ismerkedett meg a neves szovjet antropológus, Mihail Geraszimov (1971) munkásságával.

Első két munkáját, III. Béla király és felesége Antiochiai Anna arc-rekonstrukcióját 1972-ben készítette el a Magyar Nemzeti Múzeum felkérésére. A feladatot eredetileg Geraszimov professzornak szánták, aki azonban váratlan halála miatt már nem mintázhatta meg a királyi pár arcvonásait. Így Árpás Károly kapta a megbízást, és az MTA Régészeti Intézetének antropológusával, Kiszely Istvánnal együttműködve készítette el az Árpád-házi királyi család tagjairól az első arc-rekonstrukciókat (Kaszt 2014). A munkafolyamatról részletes dokumentációt készített írásban és fényképeken is.

1973-ban egy Hács-Béndekpusztán előkerült torzított koponyájú előkelő keleti-gót nő arcát rekonstruálta (Kiszely 1973b, 1974).

Ezt követően a keszthelyi Balatoni Múzeumból Sági Károly régész igazgató bízta meg a fenékpusztai ásatások római kori koponyáinak rekonstruálásával (Sági 1977). Három mediterrán embertani típusú egyén (férfi, nő és gyerek) arcának újraalkotása közben jött rá, hogy módszere remekül használható a különböző embertípusok megjelenítésére is. A későbbiekben más földrajzi variációkhoz (rasszokhoz) tartozó emberek koponyáival is dolgozott (pl. észak-amerikai indián és polinéz). Tapasztalatairól így fogalmazott: „Az anatómia törvényszerűségei mindenkire egyformán érvényesek,

raszra, típusra való tekintet nélkül... Ha a különféle típusú koponyákra a lágyrészeket az anatómia azonos törvényei szerint rakjuk fel, a típusok különféleségét a felrakott lágyrészek mégis híven mutatják” (Kaszt 2014).

Külföldről is több megbízást kapott. Nógrády György, a Montreali Orvostudományi Egyetem professzora 1962–63-ban komplex természettudományos, elsősorban orvosi expedíciót szervezett a Húsvét-szigetekre. Az expedíció vizsgálatai hozzájárultak a szigetlakók eredetének, kultúrájának alaposabb megismeréséhez. Ekkor került Nógrády gyűjteményébe egy, az UNESCO által támogatott ásatáson feltárt Húsvét-szigeteki koponya is.

A IV. században élt férfi vélhetőleg a totemizmus fokán álló Húsvét-szigeteki törzsszövetség, a Miru-Klán tagja volt, amelynek körében még kannibalizmus is előfordult (Erdélyi és Székely 1978). Nógrády Árpás Károlyt bízta meg a Húsvét-szigeteki koponya arcrekonstrukciójának elkészítésével. Árpás munkája során elkészítette a tudományos dokumentációt is (Árpás 1978). Nógrády a muzeális értékű, ritka becsű és tudományos jelentőségű tárgyi és könyvgyűjteményét az érdi Magyar Földrajzi Múzeumnak adományozta, köztük a Húsvét-szigeten talált koponya leletből készített arcrekonstrukciót. A gyűjteményből 1977 szeptemberében nyílt kiállítás Érden.

Ugyancsak kanadai megbízásra készítette el egy polinéz bennszülött és egy észak-amerikai indián arcrekonstrukcióját. 1978-ban már a tizenkettedik arcrekonstrukcióját készítette. Bóna István székesfehérvári ásatásáról 4 longobárd egyén, Bakay Kornél ipolytölgyesi ásatásáról pedig egy 10. századi fiatal férfi arcát rekonstruálta (ezekről a munkákról sajnos nem találtunk adatot).

Nyugdíjazását követően elismert szakemberként Kustár Ágnes antropológussal dolgozott együtt a Magyar Természettudományi Múzeum (MTM) Embertani Tárában. 2000 és 2012 között két arcrekonstrukciót készítettek a váci Fehérek templomának kriptáiból származó koponyákról, valamint Batthyány Erzsébet grófnőről és Janus Pannonius pécsi székesegyházban feltárt koponyájáról.

Közös munkáikat az MTM számos nagy sikerű kiállításán mutatták be. A váci Fehérek templomából feltárt Würth Ferenc kanonok arcrekonstrukcióját (Kustár és Árpás 2005, 2006; Kustár és mtsai 2007, 2018) a „Rejtélyek, sorsok, múmiák” című kiállításon mutatták be Magyarországon (Budapest 2006, Gyöngyös 2016), ill. Csíkszeredán (2011) és Kassán (2015; Szikossy 2006, Szikossy és Pap 2006, Szikossy és mtsai 2006a, b).

Janus Pannonius arcrekonstrukcióját (Kustár és Árpás 2008, Kustár és mtsai 2016) és Batthyány Erzsébet grófnő (Kustár és Árpás 2006, Kustár és mtsai 2007) arcát a „Szóra bírt csontjaink” című kiállításon láthatta a közönség. A tárlat vándorkiállítás formájában a határokon túli területek kiállító helyein (Gyergyószentmiklós, Csíkszereda, Székelyudvarhely, Sepsiszentgyörgy), majd hazai nagyvárosokban (Budapest, Debrecen, Szombathely, Salgótarján) volt látható.

A váci múmiákat bemutató kiállítás európai helyszínek (Németország, Olaszország) után a tengeren túlra is eljutott, bejárva az USA államait (Pap és Szikossy 2015). A váci múmiák arcrekonstrukciójáról készült filmet (Méry 2004) több kiállításon is bemutatták.

A „Váci Múmia Leletegyüttes” maradványai közül Minderer Vince domonkosrendi (laikus) szerzetes arcrekonstrukciója a Vasvári Domonkos Kolostor épületében rendezett helytörténeti kiállításon látható. Batthyány Erzsébet arcvonásait az MTM „Anyának lenni” című (2018), Semmelweis Ignác születésének 200. évfordulójára rendezett időszaki kiállításon mutatták be. Az arcrekonstrukció egy-egy másolata a körmendi Batthyány-Strattmann László Múzeumban a „Körmend és a Batthyányak évszázadai” című kiállításon (2014), és a szombathelyi Szent Márton Látogatóközpont Domonkos

rendi emlékszobájában is megtekinthető. A Göcseji Múzeum által rendezett „Múltbéli arcok – Arcrekonstrukciós kiállítás”-t több helyszínen is bemutatták a Dunántúlon.

A rendőrség két esetben kérte fel Árpás Károlyt ismeretlen egyén arcreekonstrukciójának elkészítésére igazságügyi személyazonosítás céljából, amelyek közül az egyik sikeres azonosításhoz vezetett (Árpás K. szóbeli közlése).

Árpás Károly 2009-ben a bakonyoszlópi Békefi Antal Általános Iskola részére ajándékként készítette a falu szülöttének, Békefi Antal zeneszerzőnek mellszobrát, amelyet 2010-ben avattak fel. A kántortanító, karnagy, zenepedagógus, népdalgyűjtő és népzene kutatóról életének többi állomásán, Zircen utcát, Bakonyszentkirályon általános iskolát, Szombathelyen sétányt neveztek el (Vathy 2009).

Árpás Károly élete utolsó évtizedében már inkább a festészet felé fordult.

2022. augusztus 30-án hunyt el, Bakonyoszlópon (Répás 2022, Müller 2022).

Kustár Ágnes személyes megemlékezése

Árpás Károly nem csak nagyszerű szakember volt, de nem mindennapi intellektussal és személyiséggel is rendelkezett. Személyisége nyitott, befogadó, barátságos és derűs volt. Sosem volt köztünk szigorú alá- és fölérendelő mester és tanítvány viszony. Kapcsolatunk inkább kollegiális volt, amelyet érdekes kettősség jellemezett. Szeretetteljes, atyai támogató, egyben szinte pajtási, egymást ugrató (huncut) barátság alakult ki köztünk. Nyitottsága, érdeklődése kortalanná tette. Közös munkáink tapasztalatai és kötetlen beszélgetéseink nyomán három fontos jellemvonását szeretném itt kiemelni.

Az alázat, amellyel a munkája során a lehető legnagyobb pontosságra, precizitásra törekedett. Tisztában volt azzal, hogy a tudományos arcreekonstrukció nem művészet. Ezért arra törekedett, hogy ne intuícióját használja a fejek visszaépítése során, ahogy neki tetszene, vagy számára elfogadhatóbb lenne egy arc, hanem azt mintázza, amit a koponyán lát. Ez, bár egyszerűnek tűnik, nem sok művész képes rá, hogy a cél érdekében háttérbe szorítsa saját művészi szabadságát és elképzeléseit.

A valóság tiszta összefüggéseinek keresése tények alapján. Művész létére gondolkodása rendkívül racionális, tényszerű volt. Nem a világról alkotott elképzelések, elméletek érdekelték, hanem maga a valóság.

A csillapíthatatlan tudásszomj ... Kereste az értelmet minden jelenségben. Legyen az művészet, művelődéstörténet, napi politika, természettudomány vagy a létezés univerzális törvénye, szenvedélyesen hajtotta a megismerés, a megértés és az összefüggések meglátása iránti vágy. Ami érdekelt, abba beleásta magát, módszeresen kutatta, gyűjtötte és rendszerezte az adatokat és a kapcsolódó cikkeket. Polcain a világ titkait nyomozó könyvek sorakoztak (művészet, filozófia, történelem, vallás, természettudományok stb. témákban). Letűnt kultúrák, civilizációk rejtélyei és a mai emberiség húsba vágó problémái egyaránt foglalkoztatták, mint pl. az energiaválság kérdése. Elképesztően naprakész volt a napi politika és a természettudományos felfedezések terén is. Mondhatni, rajta tartotta kezét a világ pulzusán ...

Sosem felejttem el, amikor 2012 nyarán megérkeztünk hozzá férjemmel Bakonyoszlóra. Szinte repült felénk a kertkapuhoz, kezében friss napilapot lobogtatva. Csillogó, huncut szemmel, nevetve mondta köszönés helyett: „Ágikám! Tessék, itt van, amiről beszéltem. Felfedezték az „isten-i részecskét”, a Higgs-bozont!”... Rengeteg diplománk ellenére bután néztünk egymásra Gyurival... sosem hallottunk róla. Ebben az eldugott kis bakonyi faluban, egy remeteként élő öregembertől kellett megtudnunk az évszázad egyik legszenzációsabb kvantum felfedezését, hogy mit találtak a CERN Nagy Hadronütköztetőjében! Karcsi úgy tudott örülni minden új tudományos felfedezésnek,

mint egy gyermek, mert hitt benne, hogy mindez előre viszi az emberiséget. És a Higgs-bozon felfedezése már tényleg csak egy lépéssel választ el bennünket az energiaválság megoldásától.

Szinte gyermeki naivitással bízott az emberi faj belátó bölcsességében. Bárcsak igaza lenne!

Tudományos arcreekonstrukciók

1972: III. Béla magyar király és felesége Chatillon Anna arcának rekonstrukciója eredeti koponyákról készült hiteles gipszmásolatok alapján (Magyar Nemzeti Múzeum, Kiszely 1973a, Árpás 2006).

1973: Hács-Béndekpusztán előkerült torzított koponyájú, előkelő keleti-gót nő arcreekonstrukciója (Kiszely 1973b, 1974)

1977: A fenékpusztai ásatások római kori koponyáinak – egy férfi, egy nő és egy gyermek – arcreekonstrukciója (Balatoni Múzeum, Keszthely, Sági 1977).

1977: Húsvét-szigetéről származó férfi koponyájának arcreekonstrukciója (Montreali Orvostudományi Egyetem; másolat a MTM Embertani tárában, Árpás 1978).

2004: Würth Ferenc kanonok arcreekonstrukciója a Váci Fehérek templomának kriptájából (MTM Embertani Tára, Kustár és Árpás 2005, 2007).

2006: Battyhány Erzsébet grófnő arcreekonstrukciója a szombathelyi Szent Márton templom kriptájából (Szent Márton Látogatóközpont, Szombathely; másolat a MTM Embertani Tárában, Kustár és Árpás 2006; Kustár és mtsai 2007).

2007: Minderer Vince, domonkos szerzetes arcreekonstrukciója a Váci Fehérek templomának kriptájából (Vasvár Helytörténeti Múzeum, Domonkos Kolostor; másolat a MTM Embertani Tárában, Kustár és Árpás 2007, 2018)

2008: Janus Pannonius pécsi püspök, költő arcreekonstrukciója a Pécsi Székesegyház altemplomából (Janus Pannonius Múzeum, Pécs; másolat a MTM Embertani Tárában, Kustár és Árpás 2008, Kustár és mtsai 2016).

Köztéri szobor

2010: Békefi Antal mellszobra (Békefi Antal Általános iskola, Bakonyoszlop, Vathy 2009).

Köszönetnyilvánítás: Ezúton mondunk köszönetet Répás Józsefnek és Árpás Dorottyának az életrajzi adatok rendelkezésünkre bocsájtásáért és pontosításáért. Köszönet illeti Pap Ildikót a kiállítóhelyek felsorolásáért és az irodalomjegyzék kiegészítéséért.

Felhasznált irodalom

- Árpás, K. (1978): *Dokumentáció a „Húsvét-szigeti ember” arcának rekonstrukciójához*. Kézirat. pp. 30 p.
- Árpás, K. (2006): III. Béla király és Chatillon Anna arcreekonstrukciója. *Folia Anthropologica*, 4: 5–19.
- Bakay, K. (1966): *Veszprém megye régészeti topográfiája*. In: Bakay, K., Kalicz, N., Sági, K. (Szerk) Magyarország régészeti topográfiája. 1. köt. Akadémiai Kiadó, Budapest. pp. 266.
- Barcsay, J. (1980): *Művészeti anatómia*. Corvina Kiadó, Budapest. pp. 296.
- Erdélyi, Gy., Székely, J. (1978): Az anatómiai szobrász. *Veszprémi Napló*, 34(302): 8.
- Geraszimov, M.M. (1971): *The face finder*. Hutchinson and Co., London.
- Kaszt, J. (2014): *Arcreekonstrukció és művészet*. Szakdolgozat. Kaposvári Egyetem Művészeti Kar. pp. 50.
- Kiszely, I. (1973a): Hogyan készült III. Béla és felesége arcmása? *Élet és Tudomány*, 28(15): 675–679.
- Kiszely, I. (1973b): Torzított koponyájú sírleletek rekonstruált arca. *Somogy Megyei Múzeumok Közlönye*, 1: 301.
- Kiszely, I. (1974): A koponyatorzítás. *Élet és Tudomány kalendárium*. pp. 216–218.

- Kiszely, I. (1976): Sírok, csontok, emberek. Embertan a régészetben. Gondolat Kiadó, Budapest. pp. 466.
- Kustár, Á., Árpás, K. (2005a): A Deszk-I. számú olajkút lelőhelyről (Körös-kultúra) származó újkőkori nő arcreekonstrukciója. In: Lőrinczy, G., Bende, L. (Szerkk) *Hétköznapiok Vénuszai*. Tornyai János Múzeum, Hódmezővásárhely. Pp. 157–170.
- Kustár, Á., Árpás, K. (2005b): Arcok a 18. századi Vácról. Würth Ferenc püspök és Fischer Antal borbély-sebész arcreekonstrukciója. In: Korsós, Z. (Szerk.) *IV. Kárpát-medencei Biológiai Szimpózium. Előadaskötet*. pp. 139–144.
- Kustár, Á., Árpás, K. (2006): Batthyány Erzsébet grófnő arcreekonstrukciója. (Die Rekonstruktion des Gesichtes der Gräfin Elisabeth Batthyány). In: Nagy, Z. (Szerk.) *A Batthyányak évszázadi Tudományos Konferencia Körmenten. Tanulmánykötet*. pp. 249–257.
- Kustár, Á., Árpás, K. (2007): Vier gesichtsrekonstruktionen der mumien von Vác, Ungarn, aus dem 18. Jahrhundert. In: Wieczorek, A., Tellenbach, M., Rosendahl, W. (Eds) *Mumien : Der Traum der ewigen Leben*. Mannheim, pp. 167–171.
- Kustár, Á., Árpás, K. (2008a): Facial reconstructions of the 18th century mummies from Vác, Hungary. In: Atoche Pena, P., Rodrigueuz Martin, C., Ramirez Rodriguez, M. (Eds): *Mummies and Science. Proceedings of the VI. World Congress on Mummy Studies*. pp. 487–495.
- Kustár, Á., Árpás, K. (2008b): Janus Pannonius arcreekonstrukciója. *Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*, 50–52: 153.
- Kustár, Á., Árpás, K., Magyar L. (2007): Batthyány Erzsébet grófnő arcreekonstrukciója és szuperimpozíciós vizsgálata. In: Korsós, Z., Gyenis, Gy., Penksza, K. (Szerkk) *V. Kárpát-medencei Biológiai Szimpózium. Előadaskötet*. pp. 145–156.
- Kustár, Á., Árpás, K., Szentmártoni, Sz.G., Magyar, L. (2016): „Voi siete giano ungaro?": Janus Pannonius (1434–1472) arcreekonstrukciója és talányos arcképei nyomában. *Annls. hist.-nat. Mus. natn. Hung.*, 106: 305–332.
- Méry, Zs. (2004): *Würth Ferenc és Fischer Antal*. Cinemart produkció. Dokumentumfilm.
- Müller, A.H. (2022): *In memoriam Árpás Károly. Element a kerteskői mester*. <https://www.veol.hu/cimke/arpas-karoly>
- Pap, I. (2005): Szóra bírt holtak: a Fehérek temploma „testleletei”. *Váci Híd*, 6(1): 41–44.
- Pap, I., Szikossy, I. (2015): A Magyar Természettudományi Múzeum múmiái hazai és külföldi kiállításokon. *Annls Mus. hist.-nat. Hung.*, 107: 375–398.
- Répás, J. (2022): *Árpás Károly életrajzi adatai*. Zirc. Kézirat.
- Sági, K. (1977): A fenékpusztai erőd története az újabb ásatások alapján. *Élet és Tudomány*, 32(21): 643–646.
- Sjøvold, T. (1981): Árpás anatomical method for face reconstruction. Ossa. *International Journal of Skeletal Research*, 7: 203–204.
- Szikossy, I. (2006): Rejtélyek, sorsok, múmiák. *Folia Anthropologica*, 5: 125–126.
- Szikossy, I., Pap, I. (2006): Mortui viventis docent – A halál tanítja az élőket. Kharón. *Thanatológiai Szemle*, 12: 104–111.
- Szikossy, I., Pap, I., Vásárhelyi, T. (2006a): Múmiák – Kiállítás a Magyar Természettudományi Múzeumban. *Lege Artis Medicinae*, 16(8–9): 800–802.
- Szikossy, I., Pap, I., Zomborka, M., Bajzáth, J., Katus, M. (2006b): *Rejtélyek, Sorsok, Múmiák*. A Magyar Természettudományi Múzeum kiállításának forgatókönyve. Kézirat.
- Szombathy, V. (1978): A kerteskői mester. In: Szombathy V. (Szerk.) *Régészeti barangolások Magyarországon*. Panoráma, Budapest. pp. 381–396.
- Vathy, Zs. (2009): Négy pedagógus nemzedék. In: Szávai, I. (Szerk.) *Ideje a számvetésnek?* pp. 37–41.

Kustár Ágnes és Makra Szabolcs